

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2020. március 15.

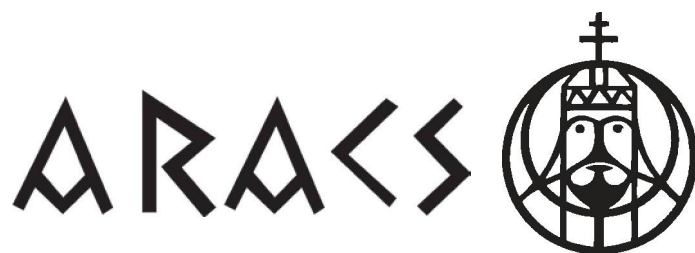
XX. évfolyam, 1. sz.

ISSN1451-1762

Hímnusz

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2020. március 15.

XX. évfolyam, 1. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban Hauser Beáta textiltervező, gobelinművész, grafikus munkáit mutatjuk be.

A címlapon: Velemi gobelin I.

A hátlapon: Petőfi

Támogatók:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
. – Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001-. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Takaró Mihály	Jeruzsálemi hétvége	5
Domonkos László	Nemzetgyilkossági kísérlet, tanulságokkal	6
W.-Nemessuri Zoltán	A Gubás házaspár laudációja	8
Gubás Ágota	köszönőbeszéde a Báró Eötvös József-sajtódíj kapcsán	9
Iancu Laura	Panaszének	11
Bata János	Isten, áldd meg a magyart!	12
Szentesi Zöldi László	Gyógyítsuk meg a nép lelkét!	13
Szakács Árpád	A magyar miniszterelnökhöz	16
Gutai István	Tavaszi levélegetés	20
Bertha Zoltán	Délvidéki magyar lírai passió	22
Bicskei Zoltán	Elfelejtett ének	29
P. Maklári Éva	Versek	33
Diószegi György Antal	Lovasíjász-őstörténetünk: szkíta-hun-magyar azonosság és archeogenetika	35
Marcsók Vilma	Eltűnődve	46
Mérey Katalin	Kis jugó pornográfia a '60-as évek elejéről	47
Stanyó Tóth Gizella	Éveken át szerb könyvtáros vezette az újvidéki Magyar Tanszék könyvtárát	50
Mezey Katalin	Naplójegyzetek IX.	54
Kunkovács László	Bevehető vár a valóság?	57
Julesz János	Hat szonett	62
Tráser László	Cédulák XXV.	64
Bobory Zoltán	Kenyér és fegyver	68
Bencze Izabella	Megmaradni... embernek, magyarnak, nemzetnek ..	70
Hódi Éva	A nyelvi erkölcs változásai	76
Gyémánt Richárd	III. Károly második háborúja a törökök ellen – (1737–1739)	80
Fekete J. József	A vajdasági magyar mozgókép történeti áttekintése – <i>Második rész</i>	95
Torday Alíz	Profán apokrif	106
Hauser Beáta	Curriculum vitae	110
Papdi Izabella	Az Aracs 2019-es repertóriumra	112
Színes melléklet		121

III. Károly második háborúja a törökök ellen (1737–1739)

Előszó

A hetedik (egyben utolsó) török–velencei háborúba (1714–1718) a velenceiek oldalán – az 1716. április 13-án megkötött szövetségi szerződés értelmében¹ – belépő Habsburg Birodalom számára a fegyveres konfliktus jelentős sikereket hozott. Ennek a sikernek a „záloga” elsősorban Savoyai Jenő (1663–1736) hercegnek, a császári csapatok főparancsnokának katonai zsenialitásában rejlett. A pozsareváci békeszerződés (1718. július 21.) értelmében a „kétfejű sas” visszaszerezte a Bánság teljes területét, továbbá megszerezte Bosznia és Szerbia északi, valamint Havasalföld nyugati részét, azaz Olténiát.² III. (VI.) Károly törökök elleni első háborúja fényes győzelmet hozott. Ezt a sikert megismétlendő, a császáriak 1737-ben ismét háborúba keveredtek a törökökkel. A Habsburg Birodalom helyzete, illetve a körülmények két évtized alatt azonban jelentősen megváltoztak, ráadásul a birodalom és a Monarchia „támasza”, Savoyai Jenő herceg is elhalálozott. A császári igény egy „könnyű győzelemre” megvolt, de a feltételek több szempontból is hiányoztak ehhez. III. (VI.) Károly törökök elleni második háborúja komoly veszélybe sodorta a császáriak korábbi katonai sikereit. Egyebek mellett azzal is fenyegetett, hogy a történelmi Magyarország utolsóként visszaszerzett darabja, a Bánság ismét török iga alá kerülhet.

I. Történelmi előzmények

Európa békéjét hosszú évszázadokon át a kontinens nagyhatalmai között fennálló erőegyensúly határozta meg. Ez a „status quo”³ az 1730-as években, III. Károly magyar király – illetve VI. Károly néven német-római császár – (1711–1740) uralkodásának második felében (ismét) megint látszott. Ebben jelentős szerepet játszottak az európai politikai események, továbbá az osztrákok és az oroszok, illetve azok törökökkel való viszonyának megváltozása. Az európai hatalmi egyensúlyt elsődlegesen a lengyel király, illetve a szász választófejedelem halálának következményei zavarták meg. II. (Erős) Ágost lengyel király és litván nagyfejedelem (1697–1704, 1709–1733) – I. Frigyes Ágost néven szász választófejedelem (1694–1733) – halála után a jelentős kiterjedésű országainak öröklése körüli viszály megzavarta az „öreg kontinens” békéjét, ami az ún. „lengyel örökösödési háborúban” (1733–1735)⁴ csúcsosodott ki. Az elhunyt uralkodó fiát, a könnyelmű és pazarló életmódú, szász származású Frigyes Ágostot (1693–1763) a Habsburg Birodalom, Oroszország, valamint a feltörekvő Poroszország támogatta.⁵ A trónkövetelő lengyel

¹ SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718.* Corvina Kiadó. Budapest, 1986. 173. p.

² BÖHM LÉNÁRT: *Dél-Magyarország vagy az ugynevezett Bánság külön történelme. Első kötet.* Emich Gusztáv tulajdona. Pest, 1868. 351. p., TARJÁN M. TAMÁS: *1718. július 21. | A pozsareváci béke megkötése.* RUBICONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1718_julius_21_a_pozsarevac_i_bek_e_megkotese (Letöltés ideje: 2019. július 10.)

³ A status quo jelentése fennálló állapot. A politikában azonban az erőviszonyok, társadalmi struktúrák, rend fenntartását értjük alatta. FENCsik LÁSZLÓ (szerk.): *Politikai kisszótár.* Kossuth Kiadó. Budapest, 1980. 227. p.

⁴ A háborúnak gyakorlatilag 1735-ben lett vége, azonban az 1735-ben aláírt békeszerződés szövegének véglegesítésére, illetve ratifikálására csak 1738-ban került sor. BÉRENGER, JEAN: *Guerre de la Succession de Pologne (1733–1738).* Universitat.fr: <https://www.universalis.fr/encyclopedie/guerre-de-la-succession-de-pologne/> (Letöltés ideje: 2019. október 1.)

⁵ Kezdetben a Habsburg Birodalom, továbbá Oroszország és Poroszország egyik trónkövetelőt sem támogatta. Saját jelöltjük volt, II. Péter (1648–1706) portugál király (1683–1706) egyik fiának, Mánuel (1697–1766) infánsnak, Ourém grófjának személyében. Az erről szóló szerződést 1732. szeptember 13-án írták alá az oroszok és az osztrákok, majd 1732. december 13-án a poroszok is csatlakoztak hozzá. Ezt nevezték – a három ország címere után – a „három fekete sas szerződésének” („*Treaty of Three Black Eagles*”). II. (Erős) Ágost halála (1733. február 1.) után megváltozott a politikai helyzet. A „három fekete sas” végül „ejtette” a portugál infáns személyét, és az elhunyt lengyel király, illetve szász választófejedelem fiát támogatta. TUTTLE, HERBERT – ADAMS, HERBERT BAXTER: *History of Prussia.* Houghton, Mifflin and Company. Boston (Massachusetts, USA), 1883. 369–371. pp, CIERLIŃSKA, HANNA: *A Panorama of Polish History.* Interpress Publishers. Warsaw, 1982. 73. p.

A Habsburg Birodalom III. (VI.) Károly uralkodása idején (1711–1740)

Forrás: *Kölcsey Ház Alapítvány*: <http://www.kolcsey.org/wp-content/uploads/2016/05/Habsburg-birodalom.jpg> (Le-töltés ideje: 2019. október 29.) Megjegyzés: Az 1722/1723. évi pozsonyi országgyűlés által törvénybe iktatott Magyar Királyi Helytartótanács, továbbá a Magyar Királyi Kamara székhelye előbb Pozsonyban (Bratislava), majd – 1784-től, II. József, a „kalapos király” (1780–1790) rendelkezése értelmében – Budán volt. Utóbbi szervet – ekkor – a helytartótanácsba olvasztották. A többi központi szerv székhelye Bécsben (Wien) volt.

herceget, Stanisław Leszczyńskit (1677–1766) – a lengyelek többsége mellett – Franciaország, Spanyolország, illetve a Szárd–Piemonti Királyság biztosította támogatásáról.⁶ Ugyanakkor a franciák törekvéseikkel politikailag nem ingerelték a „tengeri hatalmakat” – így a briteket és a hollandokat –, ezért azok semlegesek maradtak az újabb európai fegyveres konfliktusban.

A Lengyel Királyság területén, továbbá a Rajna-vidéken, illetve az Itáliában dúló fegyveres

összecsapásokat⁷ végül az 1735. október 3-án aláírt bécsi béke zárta le. A tárgyalások – a spanyol és a szárd–piemonti húzódozás miatt – a szemben álló felek között a következő években (1735–1738) is folytak, végül 1738. november 18-án ugyancsak Bécsben írták alá az immáron a végleges szöveget tartalmazó békeszerződést.⁸ Egyébiránt az 1738. évi bécsi szerződés az egyik utolsó latin nyelvű nemzetközi szerződésnek tekinthető.⁹

⁶ RIBÁRY FERENC (szerk.): *Világtörténelem. A mívelt magyar közönség számára. VII. kötet. (Az ujkor)* Kiadja Méhner Vilmos. Budapest, 1884. 522–523. pp.

⁷ MANGOLD LAJOS – HORVÁTH CYRIL (szerk.): *Az ujkor története. XIV. Lajos és Nagy Frigyes kora. Tolnai Világtörténelme. A Magyar Kereskedelmi Közlöny, Hírlap- és Könyvkiadó-vállalat kiadása.* Budapest, 304. p.

⁸ LINDSAY, JEAN OLIVIA (szerk.): *The New Cambridge Modern History. Volume VII. The old Regime (1713–1763).* Cambridge University Press. Cambridge, 1957. 205. p.

⁹ GILDEA, ROBERT: *Barricades and Borders: Europe 1800–1914. Third Edition. Short Oxford History of the Modern World.* Oxford University Press. Oxford, 2003. 200. p.

Az 1738. évi bécsi szerződés értelmében – a francia–spanyol–szárd és piemonti szövetség győzelme ellenére – a lengyel, illetve a szász választófejedelemi trónt II. (Erős) Ágost fia – az országainak ügyeivel később alig törődő – III. Ágost (1733–1763) nyerte el.¹⁰

A Habsburg Birodalom – amely a nyugati hadszíntereken jóformán magára utalva harcolt – elvesztette a Nápolyi és a Szicíliai Királyságot, amelyeket átengedni kényszerült az V. (Bourbon) Fülöp spanyol király (1700–1724, 1724–1746) vezette Spanyolországának. Bár az osztrákok nem lettek teljesen „kisemmizve”, mivel a Habsburg Birodalom – bizonyos feltételek mellett – a Toszkán Nagyhercegség, továbbá a Pármai Hercegség területeivel gazdagodott, azonban ezek kevésbé voltak jelentősek a dél-itáliai területekhez képest.¹¹ Ezért a Habsburg Birodalomnak mielőbbi, a veszteségeket feledtető külpolitikai sikerekre volt szüksége.

A feltörekvő Oroszország – amely I. (Nagy) Péter orosz cár uralkodása (1682–1725) alatt egyre jelentősebb hatalommá nőtte ki magát – terjeszkedése folyamán törvényszerűen szembeállta magát az Oszmán Birodalommal. Habár az orosz–török viszony I. (Nagy) Péter özvegye, I. Katalin (1725–1727), illetve unokája, II. Péter uralkodásának (1727–1730) idején viszonylag békés volt, azonban V. Iván cár (1682–1696) lánya, Anna cárnő regnálása (1730–1740) alatt jelentősen megváltozott az oroszok és a törökök közötti kapcsolat. Ennek oka, hogy a még I. (Nagy) Péter által – az 1711. július 21-én aláírt pruti szerző-

désben – vállalt kötelezettséget – nevezetesen, hogy Oroszország nem avatkozik bele a lengyel ügyekbe –¹² Anna cárnő „felrúgta”, amikor beavatkozott a lengyel örökösödési háborúba. Az orosz beavatkozás ellen a török diplomácia élénken tiltakozott.¹³ Az erősödő Oroszország nem titkolt célja volt továbbá a Fekete-tenger partvidékének, illetve Azov (Азов) erődjének elhódítása a törököktől. Az „orosz medve” a területszerzést addig akarta végrehajtani, amíg a törökök a perzsákkal hadakoztak. Az orosz diplomáciai fellépés azt eredményezte, hogy az oroszok ismétetlen szembekerültek az immáron I. Mahmud török szultán (1730–1754) által vezetett Török Birodalommal, illetve annak szövetségesével, a Krími Tatár Kánsággal. Az amúgy is feszült orosz–török viszonyt tovább rontotta, hogy a törökök szövetségesei, a tatárok zsákmányszerző és pusztító portyázásai során Oroszország déli – ukrainai – részeit dúlták. A tatárok fosztogatásai miatt is előre „borítékolható” volt az újabb orosz–török háború.¹⁴

Időközben a Habsburg Birodalom, illetve a szövetségest kereső Oroszország érdekei is találkoztak, ezáltal – még 1726-ban Bécsben – létrejött az első osztrák–orosz szövetség, amelynek értelmében a felek kötelezettséget vállaltak arra, ha valamelyiküket – harmadik hatalom részéről – fegyveres támadás érné, a másik minimum harmincezer fős sereggel siet a segítségére.¹⁵ A még I. Katalin (1725–1727) és III. (VI.) Károly (1711–1740) által kötött szövetség azt eredményezte, hogy a Habsburg Birodalom egy

¹⁰ GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. I. kötet (A–Aradmegye)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1893. 163. p.

¹¹ A Toszkán Nagyhercegséget csak az utolsó, a Medici családból származó nagyherceg, a gyermektelenül elhunyt Gian Gastone de'Medici (1671–1737) 1737. július 9-én bekövetkezett halála után szerezte meg a Habsburg Birodalom. Ennek oka, hogy (Lotaringiai) Ferenc István (1708–1765) lotaringiai herceg (1729–1737) lemondott országáról, cserébe a III. (VI.) Károly lányával, Mária Teréziával kötendő házasságért, illetve a toszkán nagyhercegi címért, amelyet 1737 és 1765 között viselhetett. XV. Lajos francia király (1715–1774) akaratának megfelelően Stanisław Leszczyński lett – 1737 és 1766 között – Lotaringia utolsó hercege. Leszczyński halála után a hercegség területét Franciaországba olvasztották. RIBÁRY, 1884. 524. p., HAJNAL ISTVÁN: *Egyetemes történet. III. kötet. Az újkor története*. In: HÓMAN BÁLINT – SZEKFŰ GYULA – KERÉNYI KÁROLY (szerk.): *Egyetemes történet. A Magyar Szemle Társaság kiadása*. Budapest, 1936. 507–508. pp.

¹² MEYER SETTON, KENNETH: *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century*. The American Philosophical Society. Independence Square. Philadelphia (Pennsylvania, USA), 1991. 422. p.

¹³ CHISHOLM, HUGH (szerk.): *Anne, Empress of Russia. Encyclopædia Britannica. 2. kötet. 11. kiadás*. Cambridge University Press. Cambridge, 1911. 68–69. pp.

¹⁴ STONE, DAVID R.: *A Military History of Russia: From Ivan the Terrible to the War in Chechnya*. Greenwood Publishing Group. Westport (Connecticut, USA), 2006. 64. p.

¹⁵ A harmincezer fős „segédhad” húszezer gyalogos, illetve további tízezer dragonyost jelentett. ROUSSET DE MISSY, JEAN: *Les Interêts presents des Puissances de l'Europe. III. kötet*. Adrien Moetjens. A la Haye (Hága), 1736. 444. p.

évtizeddel később egy újabb, az oroszokkal közös háborúba sodródott a törökök ellen.¹⁶

A Habsburg Birodalom fegyveres támogatása azonban csak egy esetleges, Oroszországot ért támadás esetén lépett volna életbe, azonban III. (VI.) Károly és tanácsadói kiváló lehetőséget láttak a törököktől való újabb területszerzésre, ugyanakkor lekötelezettek is voltak az oroszok felé. A bécsi császári udvarban még élénken élt az emléke Savoyai Jenő törökök elleni sikeres hadjáratának (1716–1718), amely – az ún. „*poszareváci békeszerződés*” (1718. július 21.) értelmében – fényes sikereket hozott. A Habsburg Birodalom a lehetséges balkáni területszerzés mellett „presztízsét” is növelni kívánta a korábbi – a lengyel örökösödési háborúban elszenvedett – kudarcok után. Emellett igyekezett megakadályozni az oroszok esetleges túlzott térnyerését a Balkán-félszigeten.

Az orosz–török háború már 1735-ben kirobbant, miután az orosz diplomácia gondosan előkészítette azt. Az 1735. március 10-én aláírt ún. „*ganjai szerződés*” értelmében az oroszok meg egyeztek a perzsákkal, és a korábbi (1722/1723-as) orosz–perzsa háborúban megszerzett területeket – Bakut, Derbentet, illetve a Kaszpi-tenger déli partvidékét – visszaadták nekik.¹⁷ Rendeződött az orosz–perzsa viszony, illetve a törökökkel – 1730 és 1735 között – háborúzó perzsák alkalmat biztosítottak az oroszoknak – a törökökkel szembeni – hódításaik megvalósításához. Így az Oszmán Birodalom két fronton kényszerült háborúzni. Habár az érdemi orosz hadmozdulatok csak 1736 tavaszán indulhattak meg, és a perzsákkal való háború is befejeződött, a Török Birodalom újabb nehéz helyzetbe került.

A krími tatárok pusztításait leszámítva az oroszoknak valójában kevés valós okuk volt a hadjárat megindítására; alapvetően terjeszkedni akartak. Ennek elsődleges célpontjai Azov erődjének, illetve a Krím félsziget területének elfoglalása voltak. A hadjárat kidolgozását a szász

származású, de orosz szolgálatba állt hadmérnök, Burkhard Christoph von Münnich (1683–1767) grófra bízta. A gróf azonban betegsége miatt nem tudott a hadjárat élére állni, így az – 1735-ben – nélküle indult meg. Az orosz hadseregnek viszont a hideg, a betegségek, de főképp az utánpótlási nehézségek miatt vissza kellett vonulnia. Ezért a hadjárat érdemi része csak von Münnich felépülése után, 1736-ban kezdődhetett meg. Először a cári sereg elfoglalta a Krím félsziget bejáratánál fekvő Perekop (Пе́рекоп) erődjét, majd a Krími Tatár Kánság székhelyét, Bahcsiszerájt (Бахчисарай) is, ahol – akárcsak máshol a hadjárat során – jelentős pusztítást okoztak. A Krím félsziget mellett a távolabbi Azov erődje is az oroszok kezébe került. Bár az oroszok és szövetségeseik, a zaporozsjei kozákok – 1736-ban már – komoly sikereket értek el, a krími tatárok, továbbá a betegségek, illetve a járványok igen csak megtizedelték soraikat.¹⁸

Eleinte, látszólag, a Habsburg uralkodó békértető félként igyekezett fellépni az oroszok és a törökök között, de tanácsosaival – főképp a cári sikerekről értesülve – már terveket szőtt a háború megindítására, illetve a lehetséges balkáni területszerzésekre.¹⁹ Ugyanakkor a kérdés politikailag „ambivalens” volt. A császáriak jobb szerették volna, ha esetleg ügyes diplomáciával sikerül területeket szerezniük a nehéz helyzetbe sodródott törököktől, erre azonban nem került sor. A „kétfejű sas” az 1730-as évekre mind katonailag, mind pénzügyileg meggyengült. Területet szerezni a törököktől viszont csak fegyveres hatalom tudott, ehhez pedig harci értékkel rendelkező katonaságra, továbbá sok pénzre volt szüksége. A Habsburg Birodalom valódi szándékára idővel fény derült; a Török Birodalom látszólag reménytelen helyzetbe került. Háborúban állt az oroszokkal, ugyanakkor az osztrákok az oroszok oldalán kívántak beavatkozni a már zajló fegyveres konfliktusba.

¹⁶ PETROVA, MARIA A.: *II. Katalin és II. József. Az orosz–osztrák szövetség formálódása. 1780–1790.* Klió. Történelmi Szemléző Folyóirat. 25. évfolyam. 2. szám. DE-BTK Történelmi Intézet – Klió Alapítvány. Debrecen, 2016. 60. p. (Fordította és összegezte Dinnyés Patrik.)

¹⁷ MIKABERIDZE, ALEXANDER (szerk.): *Conflict and Conquest in the Islamic World: A Historical Encyclopedia. I. kötet.* ABC–CLIO. Santa Barbara (California, USA) – Denver (Colorado, USA) – Oxford (UK), 2011. 329. p.

¹⁸ STONE, DAVID R., 2006. 66. p., TUCKER, SPENCER C. (szerk.): *A Global Chronology of Conflict: From the Ancient World to the Modern Middle East. Volume II.* ABC–CLIO. Santa Barbara (California, USA) – Denver (Colorado, USA) – Oxford (UK), 2010. 732. p.

¹⁹ *Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns. Militärischer Führer. Teil III. Heft 1.* Verlag von L. W. Seidel & Sohn. Wien, 1891. 258. p.

II. Az osztrák–török háború (1737–1739)

II. 1. A közvetlen hadtörténeti és diplomáciai előzmények

Az ún. „lengyel örökösödési háború” idején a Habsburg Birodalom hírnevén jelentős csorba esett, mivel mind a rajnai, mind az itáliai hadszíntéren jelentős veszteséget könyvelhetett el.

A nőügyeiről elhíresült XV. („Hónszeretett” [le Bien-Aimé]) Lajos francia seregei még 1733-ban a Rajnán átkelve elfoglalták előbb Kehl, majd – 1734-ben – Philippsburg erődjét. A rajnai hadszíntér kudarcai miatt VI. (III.) Károly szövetségéhez, az orosz cárnőhöz fordult segítségért. A lengyel hadszíntéren jól szereplő cári csapatok – segítve az osztrákokat – megindultak a rajnai hadszíntérre. Ez a tény békekötésre sarkallta a francia királyt; a cári csapatok megérkezéskor a francia–osztrák béketárgyalások már javában zajlottak. Egyébiránt a határ mentén fekvő erődket visszakapta a birodalom.²⁰

Észak-Itáliában III. (Savoyai) Károly Emánuel szárd–piemonti király (1730–1773) csapatai és a francia seregek két nagyobb csatában ütköztek meg a császári hadakkal. Előbb 1734. június 29-én – Párma mellett – San Pietrónál, majd 1734. szeptember 19-én a Pó-síkságon fekvő Guastalla nevű helységről arattak győzelmet a császáriak felett. Katasztrofális helyzet állt elő Dél-Itáliában is, ahol a spanyolok győzelmeket aratva – még 1734 tavaszán – elfoglalták előbb Szicíliát, majd Nápolyt is. Ugyanakkor az 1734. május 25-én – a Bari mellett – vívott bitontói csata a császári seregek teljes vereségét eredményezte.²¹

Az 1738-ban aláírt bécsi szerződés bár megtépázta a Habsburg-ház „renoméját”, de az orosz támogatás miatt a következmények kevésbé voltak súlyosak a birodalomra nézve. A külpolitikai

kudarcok után – amelyek a széttagolt, illetve soknyelvű Habsburg Birodalom gyengéit is megmutatták – a külpolitikai, illetve a katonai sikerek égető fontosságúak voltak, mivel a „kétfejű sas” nagyhatalmi tekintélye forgott kockán. Ugyanakkor a birodalom lekötözötté vált az oroszok irányába, akik egyfelől még korábban – a rajnai hadszíntéren – támogatták a rosszul szereplő császári erőket, illetve – a háború végén – diplomáciai téren is enyhítettek a Habsburg Birodalom szorult helyzetén.²²

Az oroszok támogatásának azonban ára volt. Az oroszok „elvárták”, hogy szövetségeseik támogassa őket a törökök ellen indított új háborúban. Emiatt az osztrákok több szempontból is rendkívül kellemetlen helyzetbe kerültek. A katonai támogatás elutasítása esetén a Habsburg Birodalom diplomáciai értelemben – szövetségeseik nélkül – magára maradt volna.²³ Az osztrák–orosz szövetségi viszony is „felemásan” alakult. Diplomáciai szempontból mindkét hatalomnak szüksége volt a szövetségre, de a bizalmatlanság is megfigyelhető volt közöttük. A Habsburg Birodalom tartott az oroszok túlzott megerősödésétől. Ennek az aggodalomnak reális veszélye volt.

Egyfelől az orosz győzelem esetén Oroszország hatalmi ambíciói a Balkán-félszigeten szembefordíthaták volna a feleket, elsősorban Moldva és Havasalföld kapcsán.

Másfelől egy közös határvonal a két birodalom között minden bizonnyal ösztönzőleg hatott volna a soknemzetiségű és sokvallású Habsburg Birodalom szláv, illetve ortodox vallású lakóinak megmozdulásaira.²⁴ Ez a birodalom belső békéjét fenyegethette volna.

Az osztrákok – az 1726. évi osztrák–orosz szerződés értelmében – csak akkor lettek volna kötelesek fegyveres segítséget nyújtani, ha az oroszokat támadás éri, tehát nem ők kezdeményezik a támadást. Azonban az oroszok korábbi

²⁰ TOCQUEVILLE, DE HERVÉ: *Histoire philosophique du règne de Louis XV. Chapitre XIV.* Librairie D'amiot Éditeur. Paris, 1847. 374–427. pp.

²¹ COLLETTA, PIETRO (translated by HORNER, S.): *History of the Kingdom of Naples, 1734–1825.* T. Constable and Co. – Hamilton, Adams and Co. Edinburgh – London, 1857. 40–50. pp. JACQUES, TONY: *Dictionary of Battles and Sieges. Volume II (F–O).* Greenwood Press. Westport (Connecticut, USA) – London (UK), 2007. 417. p. TUCKER, 2010. 730. p.

²² TÓTH FERENC: *Hadik András az 1737–39-es török háború katonai iskolájában.* In: HERMANN RÓBERT ET AL. (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények.* 124. évfolyam. 1. szám. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata. Budapest, 2011. 157–158. pp.

²³ RÉDVAJ ISTVÁN: *Az 1736 és 1739 közötti törökországi háborúk. Az első (1737.) hadjárat évi.* In: GYALÓKAY JENŐ (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények.* 36. évfolyam. 1. szám. A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának megbízásából. Budapest, 1935. 70. p.

²⁴ RÉDVAJ, 1935. 70–71. pp.

katonai támogatása – a lengyel örökösödési háborúban – ezt a feltételt gyakorlatilag „felülírta”. Továbbá az osztrákok azért sem bíztak az oroszokban, mert – egy esetleges orosz győzelem esetén – bizonytalan volt, hogy a Habsburg Birodalom egyenrangú félként részesedhetett volna-e a „zsákmányból”, vagyis a törököktől elhódított területekből. Fennállt a veszélye annak, hogy az esetleges katonai segítségnyújtás semmiféle előnnyel sem járna az osztrákok számára.²⁵

Az orosz diplomácia felkérése – nevezetesen, hogy a Habsburg Birodalom is üzenjen hadat az Oszmán Birodalomnak – további „kellemetlenségeket” is magában rejtett. Egyfelől a Habsburg Birodalom pénzügyi helyzete kétségbeejtő volt. Ugyanis a lengyel örökösödési háború költségei miatt a császári kincstár szinte teljesen kiürült. Ezért – a törökökkel vívandó háború okán – a birodalmi rendektől kellett segítséget kérni, illetve újabb adót kellett kivetni, amelyből a hadi vállalkozást finanszírozni lehetett. Az osztrákok szerencséjére a pápai állam anyagilag igyekezett támogatni a törökökkel szembeni háborút, ugyanakkor – hadászati értelemben – több európai állam is felajánlotta a segítségét. A Máltai Lovagrend például tengerésziszteket küldött, akik a háború idején, az Al-Dunán „operáló” dunai flottillánál töltötték be fontos szerepet. A Habsburg uralkodó ugyanakkor a Német-római Birodalom több államának a katonai támogatását is maga mögött tudhatta. A sok külföldi révén a kétféjű saszos zászlók alatt igazi nemzetközi seregek álltak fel. „A sok német, olasz, spanyol, magyar, cseh, lengyel név mellett franciák, vallonok, írek, portugálok, angolok is szolgálták a császárt, de még egy perui tiszt egzotikus hangzású nevét is olvashatjuk a Württemberg gyalogezred listáján.”²⁶ Ezzel el is érkeztünk a másik jelentős problémához, nevezetesen, hogy a birodalom fegyveres erejét jelentősen felemésztette a korábbi lengyel örökösödési háború. Egyfelől újoncozásra volt szükség, másfelől a császári seregek harcértéke is sok kívánnivalót hagyott maga után. A nehézségek ellenére azonban sikerült egy tekintélyes

létszámú hadsereget felállítani. Külön problémát jelentett azonban a katonai vezérkar összetételének kérdése, ami jelentősen befolyásolta a háború kimenetelét.

Még 1736 őszen – az Udvari Haditanács (Hofkriegsrat) parancsára – a császári seregek megkezdték a felvonulást a birodalom déli határaihoz. Az 57 000 főt és 80 löveget számláló főszereg gróf erdődi Pálffy János (1664–1751) tábornagy vezetésével a futaki (Футор/Futog) táborban gyülekezett, majd a lovasság egy részét Karánsebesre (Caransebeş) és Palánkra (Банатска Паланка/Banatska Palanka) vezényelték át. A sereg nagyobb fele pedig Keveváránál (Ковин/Kovin) vert hidat, és kelt át a Dunán, útban Pozsarevác (Пожаревац/Požarevac) felé. Ugyanakkor az ír származású gróf Georg Olivier von Wallis (1673–1744) tábornagy vezénylete alatt egy tízezer fős császári sereg állomásozott Erdélyben. Horvátország déli határaihoz pedig Joseph Friedrich von Sachsen-Hildburghausen (1702–1787) herceg és tábornagy, valamint 16 000–17 000 főt számláló hadserege vonult fel.²⁷ A császári seregek – amelyek látszólag felkészültek a Török Birodalom megtámadására – csak az oroszok sikereire, illetve az ennek fényében megadott támadási parancsra vártak.

II. 2. Az 1737. évi hadi események

A Habsburg Birodalmat az orosz–török háborúba való belépés előtt pótolhatatlan veszteség érte. Még 1736. április 21-én – 73. életévében – elhunyt Savoyai Jenő (1663–1736) herceg. Habár az élete végén a betegeskedő herceg katonai hírneve kissé megkopott, ennek ellenére zseniális hadászati-stratégiai, illetve külpolitikai tanácsai a későbbiekben nagyon hiányoztak a császáriak számára, akik stratégiai – személyi és hadászati – baklövésnek sorát követték el.

Egyfelől a bécsi székhelyű Udvari Haditanács (Hofkriegsrat) elnöki pozícióját – Savoyai halála után, 1736 és 1738 között – betöltő gróf Joseph

²⁵ RÉDVAY, 1935. 72. p.

²⁶ A „nemzetköziség” miatt a katonai vezénylet nyelve a német, a francia, az olasz és a latin nyelvekből létrehozott ún. „katonai lingua franca” szaknyelv lett. TÓTH, 2011. 159–160. pp.

²⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet*. Budapest, 1941. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1725.html> (Letöltés ideje: 2019. október 21.)

Lothar Dominik von Königsegg-Rothenfels (1673–1751) császári tábornagy és diplomata figyelmen kívül hagyta az egyéni kvalitásokat. A józan gondolkodású Savoyai Jenő hadjáratai, illetve diplomáciai tevékenysége alatt folyamatosan figyelemmel kísérte beosztottjai ténykedését. Az arra érdemeseket támogatásáról biztosította. Nála az egyén teljesítménye volt a mérvadó, amellet, hogy odafigyelt annak személyes adottságaira is. Gróf erdői Pálffy János tábornagy személye már „bevált”. Korábban Savoyai Jenő herceg mellett számos csatában bizonyította rátermettségét, és főparancsnokként – minden bizonnyal – a törökök ellen indított hadjárat sikerének egyik záloga lehetett volna. Ennek ellenére von Königsegg-Rothenfels figyelmen kívül hagyta a tábornagy érdemeit, és a gróf „hajlott korára” hivatkozva elmozdította a főszereget éléről. Helyére – politikai okból – III. (VI.) Károly vejét, a hadászati kérdésekben kevésbé jártas, fiatal Lotaringiai Ferenc Istvánt (1708–1765) állította, mellette az „érdemi” katonai feladatokat – a II. (Nagy) Frigyes, a későbbi porosz király (1740–1786) által igencsak megvetett²⁸ – gróf Friedrich Heinrich von Seckendorff (1673–1763) tábornagy látta el. A nagyherceg és a gróf Seckendorff alatt szolgáló főtisztok – így például az osztrák gróf Ludwig Andreas von Khevenhüller (1683–1744), gróf Victor von Philippi (1674–1739), gróf Christian Siegmund von Wurmbrand-Stuppach (1673–1737) lovassági tábornokok, valamint a porosz gróf Samuel von Schmettau (1684–1751) tábornagy – között hiányzott az „összhang”, az együttműködésre való készség, mivel folyamatosan egymással torzskodtak.²⁹

Másfelől a személyi kérdések mellett a törökök elleni haditerv is nehezen született meg. A

„fővezérnek”, Lotaringiai Ferenc Istvánnak inkább csak „jelképes” szerep jutott; végül gróf Seckendorff javaslatát fogadta el az Udvari Haditanács. A haditerv szerint a császári seregek – az osztrák kézen lévő Belgrádból (Београд/Beograd) kiindulva – Vidint (Видин) támadták volna meg. Azonban von Seckendorff hamarosan „ejtette” az eredeti elgondolást, már nem Vidin, hanem a Niš (Ниш) elfoglalását tűzte ki elsődleges célként. A haditerv megváltoztatása nem vált a tábornagy előnyére, még az Udvari Haditanácsban is rosszallást váltott ki. Több alkalommal is határozatlannak tartották, mondván, nem tudja, hogy mit akar. A haditerv megváltoztatását – von Seckendorff érvelése alapján – a nyári nagy esőzések indokolták, amelyek miatt a hadsereg nem tudott a Duna mentén felvonulni.³⁰

Von Seckendorff 1737. május 30-án indult el Bécsből a birodalom déli határaihoz. Útközben Eszéken (Osijek) – 1737. június 5-én – haditanácsot tartott; ekkor vált véglegessé a Niš elfoglalásáról szóló haditerv is. Végül 1737. június 11-én érkezett meg a császári kézen lévő Belgrádba, azonban az általános támadás megindítását csak 1737. július 12-re időzítette.³¹ A főszereggel azonos időben a gróf Wallis vezette, Erdélyben tartózkodó, illetve a Sachsen-Hildburghausen herceg vezénylete alatt Horvátországban állomásozó császári csapatoknak is támadásba kellett lendülniük.

A császári hadsereg létszámáról Bánlaky József az alábbiakat közölte: „Az ez évben talpra állított csapatok létszáma 90 zászlóaljba és 249 lovas századba tagozott 120 000 rendes és 50 000 határszéli és egyéb nem rendes katonából állott. Hogy ezek között mennyi volt a magyar

²⁸ II. (Nagy) Frigyes porosz király von Seckendorff modorát bántónak, durvának, illetve falusiasnak írta le. Ugyanakkor olyan személynek tartotta, akinek a hazugság a második természete. MACDONOGH, GILES: *Frederick the Great: A Life in Deed and Letters*. St. Martin's Griffin. New York, 2001. 45. p.

²⁹ Rédvay István szerint „e kor császári hadseregének 271 tábornoka közül csak 52 volt osztrák származású és kevés kivétellel katolikus. A többi idegenből szakadt és jobbára protestáns volt. Ez utóbbiak, javarészt a császári katonai siker reményében, még Savoyai Jenő alatt gyűltek Európa négy égtája felől a császári lobogók alá, s idővel befolyásra tettek szert a katolikus császári udvarban”. Ezt látszik alátámasztani Erik A. Lund is, aki szerint a tábornagyok közötti vita alapja a felekezeti hovatartozásra vezethető vissza. Amíg a porosz von Schmettau, valamint a frankföldi illetőségű von Seckendorff protestáns volt, addig – a von Schmettau által fő intrikusoknak tartott – von Philippi és von Khevenhüller, továbbá Lotaringiai Ferenc István nagyherceg is a római katolikus felekezet tagjai voltak. LUND, ERIK A.: *War for the Every Day: Generals, Knowledge, and Warfare in Early Modern Europe (1680–1740)*. Greenwood Press. Westport (Connecticut, USA) – London (UK), 1999. 182. p. RÉDVAY, 1935. 67. p.

³⁰ RÉDVAY, 1935. 80. p.

³¹ Az Oszmán Birodalommal szembeni hadüzenetre hivatalosan 1737. július 14-én került sor, ekkor a császárvárosban, Bécsben – hogy ünnepélyesebbé tegyék az eseményt – egy római katolikus körmenetet is tartottak, amelynek résztvevői a Hofburgból a Stephansdomba vonultak. TÓTH, 2011. 158. p.

elem, azt megállapítani nem lehet.”³² Bánlakyval szemben Rédvay István némiképp eltérő számadatokat közölt: „A főszereg mindössze 145 lovas század, 48 gyalogszázalaj, 47 gránátoszázad és 212 löveg (kb. 50 000 fő).” Ugyanakkor hozzászéli, hogy a lengyel–szász segélycsapat megközelítőleg nyolcezer főt számlált. Erdélyben – gróf Wallis vezénylete alatt – mintegy hétezer fő, Horvátországban – Sachsen-Hildburghausen herceg irányítása alatt – kb. 16 000 fő állomásozott. Ez utóbbihoz jött még gróf galántai Esterházy József (1682–1748) lovassági tábornok, horvát bán (1733–1741) tízezer fős hadereje, valamint Franz de Paula Stubenberg (1688–1751) altábornagy hatezer fős, illetve Raunach ezredes négyezer fős serege. A császári sereget a gróf Gianluca di Pallavicini-Centurioni (1697–1773) admirális által vezetett – a nyolc folyami hadihajóból álló – dunai flottilla is támogatta.³³ Tóth Ferenc tanulmányában – von Schmettau tábornagy emlékirataira alapozva – a következőket közölte a császári sereg létszámáról: „...a császári csapatok 249 lovas svadronból, 90 gyalogos bataillonból és 71 gránátos kompániából álltak, akik mindössze 122 514 katonát jelentettek a könnyűcsapatok és a dunai hadiflotta nélkül.” Tóth Ferenc hozzáteszi, hogy ezek az „impozáns adatok elsősorban papíron léteztek”.³⁴

A legnagyobb hadászati-stratégiai hiba, amelyet az osztrákok elkövethettek, feltehetően a császári sereg elaprózása volt. A néhai Savoyai Jenő herceg taktikájával ellentétben – amely a főszereg minél nagyobb létszámra történő felduzzasztását célozta – az osztrákok most eleve három irányban kívánták az offenzívát megindítani. Arról nem is beszélve, hogy a három terület – Bosznia, Szerbia, illetve a román fejedelemségek (Moldva és Havasalföld) – eltérő földrajzi adottságokkal, illetve terepviszonyokkal rendelkezett.

Amíg a sík és szélesebb Morava völgyében egyben lehetett tartani egy nagyobb sereget, addig Bosznia szűkebb, illetve hegyes folyóvölgyeiben ez már nem volt lehetséges.³⁵

Amíg a főszereg – kezdetben – sikereket aratott, addig a Bosznia területén harcoló császári seregeket a folyamatos balszerencse, illetve kudarc kísérte. Arról nem beszélve, hogy – a jó részt konkrét haditerv nélkül³⁶ – Havasalföldre és Moldva területére betörő császári seregek is „felsültek”, miután a császári főszereg Szerbiában vereséget szenvedett. A következőkben érdemes röviden felvázolni az egyes területeken folyó hadműveleteket. Kezdve a császári kudarcok sorozatát hozó boszniai hadszíntérrel.

A császáriak haditerve – a boszniai hadműveleteket illetően – jelentős „baklövéseket” tartalmazott. A mellékhadszíntéren (elaprózva) több folyó – főképp az Una, a Vrbas és a Drina – völgyében indult meg a jelentősebb császári támadás, a kisebb-nagyobb, török kézen lévő várak, illetve erődök és a helyben állomásozó török egységek ellen. Mivel jelentősebb számú török haderő – a helyben állomásozó csapatokon kívül – nem volt, ezért a császáriak gyors győzelemre számítottak. Ugyanakkor kihagyták a számításukból, hogy Bosznia iszlám hitű népe a török sereget támogatta. A császári seregeket a védekező törökök erélyes ellenállása is meglepte. Ezáltal „füstbe ment” a császári elgondolás a könnyű győzelemről, illetve Bosznia területének meghódításáról. Pedig III. (VI.) Károly még a jogalapot is megteremtette a térség bekebelezéséhez. Visszanyúlt ahhoz az „ősi joghoz”, illetve ideológiához, hogy az egykori, korábbi magyar királyok Bosznia (Ráma) királyainak is tartották magukat.³⁷

³² BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet.* Budapest, 1941. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1726.html> (Letöltés ideje: 2019. október 22.)

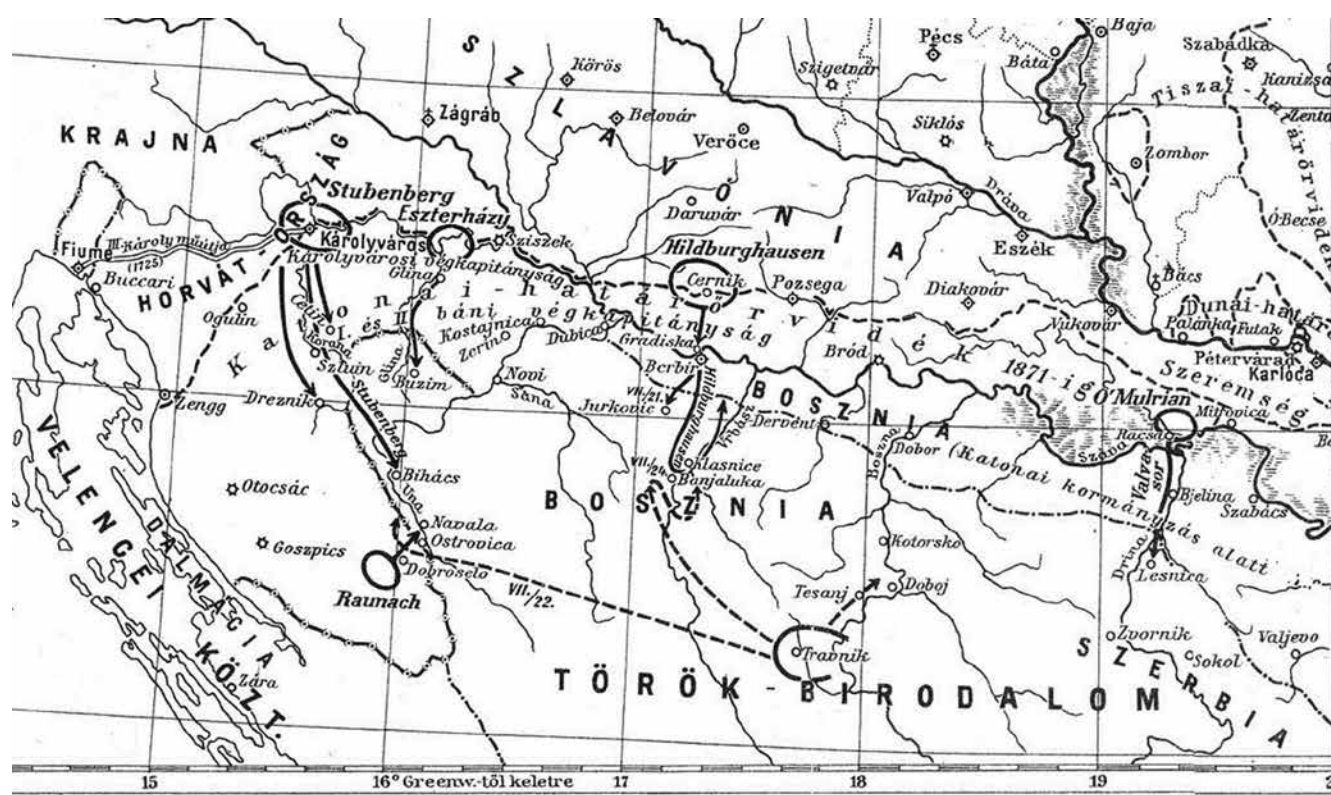
³³ RÉDVAY, 1935. 79. p.

³⁴ TÓTH, 2011. 160. p.

³⁵ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet.* Budapest, 1941. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1726.html> (Letöltés ideje: 2019. október 22.)

³⁶ A feladatuk annyi volt, hogy minél mélyebbre nyomuljanak be Moldva és Havasalföld területére, illetve ott minél nagyobb területet hódítsanak meg. RÉDVAY, 1935. 91–92. pp.

³⁷ Az egykori magyar királyok címei között az egyik legérdekesebb a „Ráma királya” cím, amelyet még II. (Vak) Béla magyar király (1131–1141) vett fel 1138-ban. Ráma egy szűk folyóvölgygel rendelkező folyócska Bosznia-Hercegovina határán. „Máig sem tisztázott, hogy miért vette föl II. Béla e völgy királyának a címét. Tökéletesen érthetetlen, mert sem akkor, sem később nem volt Ráma nevű ország. [...] Ennek ellenére a magyar királyok egészen IV. Károlyig büszkén viselték a Ráma királya címet, amin a gyakorlatban sokáig Boszniát értették. A félreértés úgy keletkezhetett, hogy amikor ezekben a barátságatlan hegyek-

Hadmozdulatok Boszniában 1737 nyarán

Forrás: Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet. Budapest, 1941. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_1901.jpg (Letöltés ideje: 2019. október 22.) alapján saját szerkesztés.

A császáriak gyors győzelemre számítottak, mivel jelentősebb számú török haderő a térségben – a helyben állomásozó csapatokon kívül, illetve a várak őrségén kívül – nem volt.

A „boszniai seregcsoport” fővezére, Sachsen-Hildburghausen herceg és tábornagya a Vrbas – magyarul Orbász – folyó völgyében vonult fel. Még 1737. július 10-én elhagyta Cerniket, de csak július 15-én tudott Gradiskánál (Gradiška/Градишка) átkelni a Száván, mivel a folyó magas vízállása ebben akadályozta. Az átkelést követően katonai előőrsöt küldött előre, célpontja, Banja Luka (Бања Лука) felé. Az előőrsöt azonban a

törökök meglepetésszerűen megtámadták, és az egység vezetője – báró Heinrich Ferdinand von Müffing (n. a.–1737) altábornagy – mellett több tucat császári katonát meszároltak le.³⁸ A megfogytatott előőrs parancsnokságát báró Peter Göldy von Tiefenau (n. a.–1741) altábornagy vette át,³⁹ aki az egységgel az ellenség visszaverését követően – 1737. július 24-én – Banja Luka alá érkezett, ahol Sachsen-Hildburghausen herceg és serege már várta.

Egy nappal korábban a herceg Banja Luka török védőit megadásra szólította fel, amelyet azok elutasítottak. Majd 1737. július 25-én a – tizen-

ben jártak a magyar seregek, és megkérdezték, hol vannak, miféle ország ez – s most gondoljunk a nyilvánvaló nyelvi nehézségekre –, azt a választ kapták, hogy ez itt Ráma. És attól kezdve a magyar királyt Ráma királyának is tekintették. Amikor ez a félreértés tisztázódott, a Bosznia király címet már nem vették föl, ám a Ráma király címbirtokában jogot formáltak a Bosznia feletti fennhatóságra.” Ehhez a régi hagyományhoz nyúlt vissza a Habsburg uralkodó, aki III. Károly néven mint magyar király is regnált. Hasonló okok miatt tartott igényt Szerbia területére is, mivel (Árpád-házi) Imre magyar király (1196–1204) 1202-től a Szerbia király címet is felvette. Az Imrét követő magyar királyok is viselték ezt a címet. ENGEL PÁL: *A középkori Magyar Királyság intézménye / Rácz Árpád interjúja Engel Pállal*. Rubiconline: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_kozepkori_magyar_kiralysag_intezmenye_racz_arpad_interjuja_engel_pallal (Letöltés ideje: 2019. október 26.)

³⁸ *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste*. 22. kötet. Johann Heinrich Zedler. Leipzig und Halle, 1739. 48. p.

³⁹ MÜLLER, FRANZ: „Die” kaiserl. königl. österreichische Armee seit Errichtung der stehenden Kriegsheere bis auf die neueste Zeit, 2. kötet. Verlag, Druck und Papier von Gottlieb Haase Söhne. Prag, 1845. 364. p.

hatezer főt számláló – császári sereg megkezdte – az ötezer fős védősereggel rendelkező – vár körülvételét és a felkészülést az ostromra. Az ostromzár végül csak a Vrbas bal partjára terjed ki, a folyó jobb partján csak báró Baranyay János (1685–1766) vezérőrnagy, ezredtulajdonos kisebb számú egysége (ezer gyalogos és a Károlyi-huszárezred) ütött tábornokot.⁴⁰ Augusztus elejére a munkálatok annyira előrehaladtak, hogy a herceg 1737. augusztus 4-én éjjelre adta ki a parancsot a döntő rohamra. Erre azonban nem kerülhetett sor, mert a császári hírszerzők Hekimoğlu Ali boszniai pasa tizenötezer fős török seregének közeledéséről számoltak be. A herceg ekkor „lefújta” a rohamot, és az érkező török sereggel akart megütközni, amely végül a császári sereg kisebb részét, így például a báró Baranyay által vezetett magyar huszárezredet támadta meg.⁴¹ A császári sereg, bár jelentős veszteségeket szenvedett, ellentámadása sikeres volt. Nem tudta azonban megakadályozni a török felmentő sereg és az erőd török védőinek egyesülését.⁴² Ugyanakkor a császáriak ezer katonát, továbbá négy mozsár-ágyút és négy további ágyút veszítettek, ezért a herceg a visszavonulás mellett döntött. A hátrálás további véráldozatokat követelt, mivel a törökök megtámadták a visszavonulókat. A császári sereg bár ismét visszaverte a törököket, de csak üggyel-bajjal 1737. augusztus 13-án tudott átkelni a Száván.⁴³ A vereség – bár kevésbé befolyásolta a szerbiai hadműveleteket, de – jelentősen lerontotta a hadi morált, a császári sereg „nimbuszáról” már nem is beszélve.

A herceg vereségének hírére gróf galántai Esterházy József (1682–1748) lovassági tábornok serege is felhagyott a még 1737. július 25-én megkezdett ostrommal Bužim vára ellen, és ve-

zére élén a sereg ugyancsak visszatért a Száva északi partjára.⁴⁴

Szerencsétlenül alakult a Károlyvárosból (Karlovac) elindult és a Bihács (Bihać) környékéig jutott Stubenberg tábornagy és Herberstein tábornok vezette (összesen közel 6000 fő),⁴⁵ valamint a Likából átkelt és Navala erődjét megtámadó Raunach ezredes alakulatainak sorsa is. A travniki pasa ötezer emberével Ostrovica mellett megütközött Raunach ezredes 4500 fős alakulatával. Az összecsapásban az ezredes, továbbá hétszáz császári katona halt meg.⁴⁶ A többi császári sereget is támadás érte, így azok is kénytelenek voltak visszamenekülni Károlyváros irányába.

Egyedül az ír származású Jacob Patritius O'Mulrian (1716–1762) alezredes seregéhez tartozó gróf Valvasor alezredes által vezetett alakulat tudott eredményeket felmutatni: a Drina völgyében 1737. július 12-én elfoglalta a törököktől – a ma Szerbiához tartozó – Lešnicát (Лешница).⁴⁷ Ebben a győzelemben jelentős szerepet játszottak a szerb egységek.

Boszniában a helyzet – császári szempontból – súlyosra fordult, mert az elaprózott császári seregeket a törökök feltartóztatták. Ráadásul a travniki pasa kihasználta, hogy a Bosna völgyébe nem irányult császári offenzíva, így – az Una mentén haladó, illetve a Banja Lukát ostromló császári erők megfutamatítása után – seregével Tešanj (Тешањ) és Doboj (Добој) környékére tolta előre csapatait, veszélyeztetve a Szerbia területén harcoló császári fősereget.

A boszniai seregcsoportok sikertelenségével szemben a császári fősereg – kezdetben – sikereket ért el Szerbiában. Miután – de facto – von Seckendorff lett az új – katonai kérdésekben

⁴⁰ ZACHAR JÓZSEF: *III. Károly két háborúja az Oszmán-török Birodalom ellen és a magyarok (1716–1718 és 1736–1739)*. In: ENGEL PÁL – HANÁK PÉTER (főszerk.): *Történelmi Szemle. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Értesítője*. XXX. évfolyam. 1987–1988. 2. szám. Budapest, 1987. 163–164. pp.

⁴¹ *Geschichte des k. k. Linien-Infanterie-Regiments Erzherzog Wilhelm. I. Theil*. Druck und Verlag von L. W. Siedel und Sohn. Wien, 1877. 106–107. pp.

⁴² LÁZÁR BALÁZS: *Nagy csaták. 13. kötet. A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Magyar katonák Európa harcterein Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napóleon korában*. Duna International – Duna Könyvklub. Budapest, 2013. 30–33. pp.

⁴³ BODART, GASTON: *Militär-historisches Kreigs-Lexikon (1618–1905)*. C. W. Stern. Wien und Leipzig, 1908. 185. p.

⁴⁴ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet*. Budapest, 1941. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1726.html> (Letöltés ideje: 2019. október 22.)

⁴⁵ RÉDVAY, 1935. 89. p.

⁴⁶ BODART, 1908. 185. p.

⁴⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet*. Budapest, 1941. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1726.html> (Letöltés ideje: 2019. október 22.)

döntő – fővezér, a főszereg csak egy kisebb része kelt át a Bánság területéről Szerbiába. A főszereg nagyobb része – 1737. július 12-én – végül Belgrádból indult, és Jagodina (Јагодина) elhagyása után egyesült a Bánságból érkezett kisebb seregrésszel. A főszereg vezérei még Jagodinán haditanácsot tartottak, ahol Niš elfoglalása utánra halasztották a további hadműveletek irányát. Az egyesült főszereg Paraćin (Параћин) után – a helység határtelepülésként a pozsareváci békeszerződés (1718) értelmében a Habsburg Birodalomhoz tartozott – lépte át a határt, majd Niš felé közeledett. Von Seckendorff – 1737. július 14-én – követséget küldött előre, egyfelől, hogy a hadüzenetet átnyújtsa a török várparancsnoknak, másfelől, hogy követelje a vár feladását. Maga az erősség elhanyagolt állapotban volt, és mindössze ötszáz fő védte. Érdemi török ellenállásról tehát szó sem lehetett. Ennek ellenére a törökök tíz nap haladékot kértek; egyrészt, hogy időt nyerjenek, másrészt, hogy Isztambulból utasítást kapjanak. A kérés udvarias, de határozott elutasításra került, „nyomatékként” pedig von Philippi lovassági tábornok nyomult előre seregével – kétezer gránátossal, hat löveggel, illetve hét német lovasezreddel –, amelynek létszáma a von Miglio-féle különítménnyel egyesülve tovább növekedett. A törökök – a túlerő miatt – 1737. július 25-én adták fel Ništ, ahonnan – fegyvereket megtartva – szabadon elvonulhattak. A török várparancsnok azonban kikötötte, hogy a vár kulcsait csak akkor hajlandó átadni, ha az egész császári főszereg felvonul Niš alatt. Ezért az ünnepélyes átadásra hivatalosan csak 1737. július 28-án kerülhetett sor.⁴⁸ Niš elfoglalása euforikus hangulatba hozta a császári udvart. III. (VI.) Károly meghagyta von Seckendorff számára, hogy legalább egy török templomban tartson római katolikus szentmisét, a többit pedig romboltassa le. Az ünneplést követően a császáriak Niš várában őrséget hagytak hátra, majd megindultak Vidin felé.⁴⁹ Ebben a lépésben von Seckendorffot valószínűleg az Udvari Haditanács korábbi bírálata is ösztönözte, amely nehezményezte, hogy Vidin helyett Niš elfoglalása lett az elsődleges célpont.

Miután Boszniában drámaian alakultak az események, az Udvari Haditanács utasítást adott ki a boszniai császári seregek megsegítése kapcsán, azonban a parancs megkésve érkezett. Feltehetően másképp alakult volna a hadjárat menete, ha császári főszereg nyugat felé fordul. Arról már nem is beszélve, hogy von Seckendorff Vidin előtt is megosztotta a seregét, és von Khevenhüller lovassági tábornokot küldte előre – két gyalog-, tizennégy lovasezreddel, továbbá száz Csáky huszárral, húsz gránátoszázaddal és 38 löveggel – az erősség elfoglalására. A császári sereget – a Vaskapu környékén horgonyzó – a dunai flottilla, illetve egy, még felvonuló lengyel–szász segélycsapat is támogatta. A császáriak szerencsétlen szériája folytatódott, mivel von Khevenhüller előőrsét – amely ötszáz német lovaszt számlált – a törökök meglepték, és 224 főt levágtak közülük. A helyzetet súlyosbította, hogy Vidin erődje – Niš várával szemben – jó állapotban volt, ezért erre a tényre, illetve a császári sereg hiányosságaira hivatkozva von Khevenhüller lovassági tábornok javasolta felettese számára az ostrom tervének visszavonását.⁵⁰ A császári fővezér, von Seckendorff hallgatott tisztjára, és az Udvari Haditanácsnak az ostrom „ejtését” írta meg. Arra hivatkozott, hogy nem volt nehéztüzérsége és egyéb felszerelése, amellyel a jó állapotban lévő Vidint bevehették volna. Az Udvari Haditanács felháborodása mellett a fővezérnek már III. (VI.) Károly is éles hangú, dorgáló levelet írt, amely szerint a császári sereg, illetve a birodalom hírnevét hozta szégyenbe az ostrom visszavonásával. A császári fővezér hiába érvelt, hogy az ostromra előkészület nem történt, illetve a török várparancsnokot sem szólította fel az erősség feladására, tehát a kétféjű sasos zászlók renoméján nem esett csorba.⁵¹

Vidin ostromának „ejtését” követően a császári főparancsnok von Khevenhüller lovassági tábornokot – továbbá hat lovas- és öt gyalogezredet – Radujevac (Радујевац) mellé rendelte, az ottani élelmiszerraktár védelmezésére. A főszereg többi része átmaszírozott Szerbián – közben Niš városánál egy hónapig megpihenve –,

⁴⁸ RÉDVAY, 1935. 83. p.

⁴⁹ RÉDVAY, 1935. 83–84. pp.

⁵⁰ RÉDVAY, 1935. 84–85. pp.

⁵¹ RÉDVAY, 1935. 84–86. pp.

Čačak (Чачак) érintésével Užice (Ужице) ellen vonult. Közben báró Karl Sigismund Leutrum altábornagyot a svájci származású Nicolas Doxat de Démoret (1682–1738) tábornok és hadmérnök váltotta Niš várparancsnoki székében.⁵²

A császári főszereg a szerb alakulatok segítségével – 1737. október 2-án – vette be a kétszáz fős török őrséggel védett Užice várát. Majd kétszáz fős császári őrséget hátrahagyva von Seckendorff seregével megindult Bosznia felé, de időközben értesült a balszerencsés boszniai eseményekről, ezért seregével észak felé haladva – Valjevo (Ваљево) érintésével – visszavonult a Száva mögé. Ezzel gyakorlatilag kiszolgáltatta a friss császári hódításokat a törököknek. Igaz, von Seckendorff különítményeket küldött ki – így például báró Robert Scipio Lentulus (1714–1786) ezredes vezetésével –, hogy az Novi Pazar (Нови Пазар) környékén, illetve – Pfefferkorn alezredes vezényletével – Koszovóban, az albánok körében, törökellenes lázadást szítson, de sok eredménye – minden igyekezet ellenére – végül ezeknek a lépéseknek sem lett.⁵³ A Koszovóban „ügyködő” Pfefferkorn alezredes, valamint ötszáz katonából és négy lövegéből álló egysége kifejezetten szerencsétlenül járt. A kontingenst – még 1737. augusztus 5-én – egy kétezer fős török sereg zavarta szét. Ebben az összecsapásban a császáriak vezetőjüket, valamint hatvan katonát vesztek.⁵⁴ A balkáni népek fellázítása végeredményben nem vezetett érdemi eredményre, de tény, hogy a szerb szabadcsapatok több esetben is sikeresen harcoltak a császáriak oldalán.

A helyzet súlyosságát fokozta, hogy a törökök idővel csapatokat szabadíthattak fel az oroszokkal folytatott háborúból, amely egységeket a balkáni hadszíntéren vetettek be. Ezzel szembesült a von Khevenhüller lovassági tábornok által vezetett közel ötezer fős császári sereg is, ame-

lyet Radujevacnál – 1737. szeptember 28/29-én – egy, 15-16 ezer főt számláló török hadsereg megtámadott. Az öldöklő csatát követően a császári hadsereg visszavonult Orsova (Orşova) irányába, ebben a műveletben a dunai flottilla kötelékébe tartozó Sankt Karl csatahajó fedezte. A császári seregek visszavonulását követően az ötezer főt (köztük két huszárezredet) számláló császári védők Niš várában sem sokáig tarthatták magukat.⁵⁵ A várparancsnok, Doxat tábornok időközben – a várban érdemileg nem használható – két huszárezredet, továbbá a beteget, illetve sebesülteket a császári főszereg után küldte. Rövidesen, miután a környékbeli ellenállást megtörte, egy tizenkétezer fős török sereg vette körbe Ništ. A császáriak – a kilátástalan helyzetre tekintettel – végül 1737. október 18-án adták fel a várat, mivel megérkezett Szófiából (София/Sofija) a nyolcvanezer főt számláló török főszereg is, amely eloszlattott minden reményt Niš megtartására.⁵⁶

Niš feladását követően már csak Užice vára maradt a császáriak kezén, de császári felmentő sereg híján az sem sokáig tarthatta magát.⁵⁷ Hiszen a császáriak még a sokkal jelentősebb Niš megtartására sem tettek kísérletet. Az 1737-es esztendő végére a császári seregek jóformán mindenhol visszavonultak a határok mögé.

A szerbiai és a boszniai hadszíntéren elkövetett stratégiai hibák mellett a román fejedelemség területén végbement hadmozdulatok már teljesen észszerűtlennek tűnhetnek. Gróf Wallis tábornagy von Seckendorfftól mindössze annyi utasítást kapott, hogy – hétezer fős – seregével minél mélyebbre nyomuljon be Havasalföld és Moldva területére, és ott minél nagyobb területet próbáljon meg elfoglalni. Az erdélyi hadtest – „már megszokhattuk” – elaprózva erejét több irányból támadott.

⁵² KANITZ, FELIX: *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk*. Verlag von Bernhard Meyer. Leipzig, 1909. 142. p., RÉDVAI, 1935. 87. p.

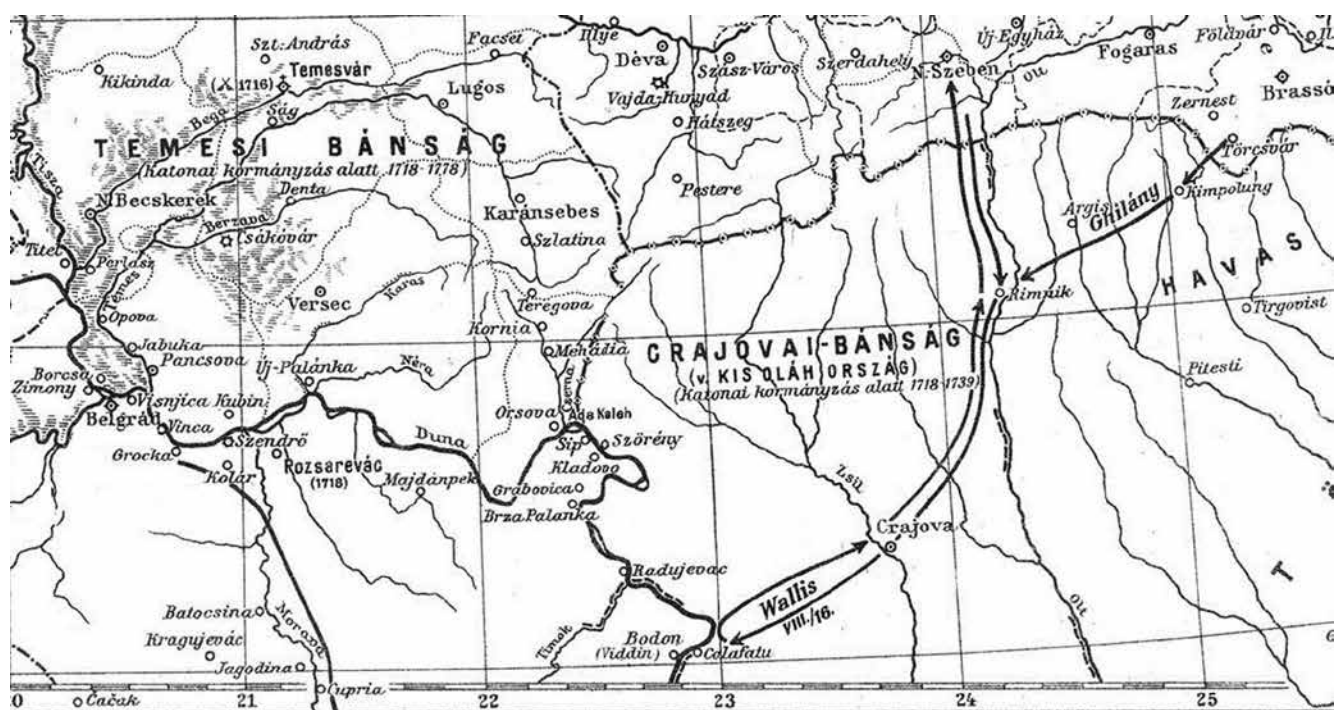
⁵³ SCHMETTAU, FRIEDRICH WILHELM KARL VON: *Geheime Nachrichten von dem Kriege in Ungarn in den Feldzügen 1737, 1738 und 1739*. Frankfurt un Leipzig, 1788. 31. p.

⁵⁴ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. kötet. Budapest, 1941. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1726.html> (Letöltés ideje: 2019. október 30.)

⁵⁵ HOCHEDLINGER, MICHAEL: *Austria's Wars of Emergence: War, State and Society in the Habsburg Monarchy, 1683–1797*. Longman. Pearson Education Limited. Harlow–London, 2003. 214. p.

⁵⁶ MARCZALI HENRIK: *A magyar nemzet története*. VIII. kötet. *Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig (1711–1815)*. Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest, 1898. 186. p. KANITZ, 1909. 143. p.

⁵⁷ TÓTH, 2011. 162. p.

Hadmozdulatok a Havasalföldön és Vidin környékén 1737 nyarán

Forrás: Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet. Budapest, 1941. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_1901.jpg (Letöltés ideje: 2019. október 26.) alapján saját szerkesztés.

Ascanio Guadagni (Gvadányi)⁵⁸ altábornagy vezetésével egy kisebb seregrész – a Pest vármegyei huszárezreddel – Moldvára tört, majd a határtól pár kilométerre elsáncolta magát, és ott egészen őszig tartotta magát, amikor a törökök visszavonulásra készítették.⁵⁹ A másik két seregrész a Havasalföldön működött. Báró Ghillány János (1686–1752) lovassági tábornok és ezredtulajdonos (1734–1752) – közel 1300 fős seregével, főképp a Ghillányi-huszárezreddel – a Töröcsvári-szoroson kelt át Havasalföldre, és egészen Bukarestig (București) jutott. Erről Zachar József a következőket közölte: „VI. Károly császár második török háborújában, 1737/39-ben számos hőstettet hajtott végre. Így 1737 júliusában egy portya során a töröcsvári szorostól Bukarestig

nyomult előre, majd négy hónapon át megszállva tartotta a havasalföldi székváros környékét.”⁶⁰ Magyar szempontból sajnálatos, hogy a huszárezred, hőstettei ellenére, idővel visszavonulásra kényszerült. A legjelentősebb – közel négyezer fős – erdélyi seregrész, gróf Wallis vezetésével, először Bukarest (București) felé vonult volna, de utóbb, von Seckendorff parancsára, Vidin felé hatolt, hogy annak ostromát elősegítse. Táborát Calafatuba – Vidinnel szemközt – rendezte be. Vidin ostromának „ejtésével” jelenléte a továbbiakban értelmetlenné vált, ezért Erdélybe vonult vissza.⁶¹ A moldvai és havasalföldi „fiaskók” alkalmával jóformán csak a magyar huszárezredek álltak helyt, amelyekre a háború során egyre inkább felfigyelt a császári hadvezetés.⁶²

⁵⁸ SZÉCHY KÁROLY: *Gvadányi József. 1725–1801.* In: SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *Magyar Történelmi Életrajzok.* Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1894. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/05700/05771/html/01.htm#55> (Letöltés ideje: 2019. október 31.)

⁵⁹ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet.* Budapest, 1941. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1726.html> (Letöltés ideje: 2019. október 30.), RÉDVAJ, 1935. 93. p.

⁶⁰ ZACHAR JÓZSEF: *Egy elfelejtett magyar hadvezér báró Ghillányi János lovassági tábornok (1686–1752).* In: *Tarsoly. Vezérlő kalauz, különféle traktátumok.* Hadtörténelmi Múzeum. Budapest, 1986/1987 8. p.

⁶¹ RÉDVAJ, 1935. 92–93. pp.

⁶² TÓTH, 2011. 165–166. pp.

Az 1737-es esztendő tragikus eredményeket hozott a Habsburg Birodalom számára. A szerencsétlen boszniai összecsapásokat, illetve az „átcsoportosított” – jelentősebb számú – török seregek megérkezését követően a császári haderő jóformán mindenhol visszavonult a birodalmi határok mögé. Ez nem maradhatott szó nélkül. A „tényleges” császári fővezért, von Seckendorff tábornagyot – 1737. október 17-én – felmentették pozíciójából, majd letartóztatták. A hadbíró-ság végül Grazban letöltendő börtönbüntetésre ítélte. III. (VI.) Károly halálát (1740. október 20.) követően utódja, Mária Terézia magyar királynő (1740–1780) elrendelte szabadon bocsátását, de

érdemi szerepet már nem kapott. Később bajor szolgálatba állt, majd – a „sors iróniája”, hogy – az osztrák örökösödési háborúban (1740–1748) több alkalommal is megverte bajor seregeivel az osztrák csapatokat.⁶³ Gróf Friedrich Heinrich von Seckendorffnál jóval rosszabbul jártak a svájci származású Nicolas Dozat de Démoret tábornok és a niši várórség császári tisztjei. A tábornokot – Niš feladása miatt – 1738. március 20-án Belgrádban kivégezték (lefejezték). Az egykori niši várórség főtisztjeit pedig rangvesztésre és börtönbüntetésre ítélték. A Ništ feladó császári várórség katonáit pedig az első sorba vezényelték a következő, 1738. évi hadjárat alkalmával.⁶⁴

⁶³ WURZBACH, CONSTANTIN VON: *Seckendorf, Friedrich Heinrich Graf*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 33. Theil. Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1877. 261–266. pp.

⁶⁴ RÉDVAY, 1935. 99–100. pp.

III. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

BODART, GASTON: *Militär-historisches Kreigs-lexikon (1618–1905)*. C. W. Stern. Wien und Leipzig, 1908

BÖHM LÉNÁRT: *Dél-Magyarország vagy az ugynevezett Bánság külön történelme. Első kötet*. Emich Gusztáv tulajdona. Pest, 1868

CIERLIŃSKA, HANNA: *A Panorama of Polish History*. Interpress Publishers. Warsaw, 1982

CHISHOLM, HUGH (szerk.): *Anne, Empress of Russia. Encyclopædia Britannica. 2. kötet. 11. kiadás*. Cambridge University Press. Cambridge, 1911

COLLETTA, PIETRO (translated by HORNER, S.): *History of the Kingdom of Naples, 1734–1825*. T. Constable and Co. – Hamilton, Adams and Co. Edinburgh – London, 1857

FENCSIK LÁSZLÓ (szerk.): *Politikai kisszótár*. Kossuth Kiadó. Budapest, 1980

GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. I. kötet (A–Aradmegye)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1893

Geschichte des k. k. Linien-Infanterie-Regiments Erzherzog Wilhelm. I. Theil. Druck und Verlag von L. W. Siedel und Sohn. Wien, 1877

GILDEA, ROBERT: *Barricades and Borders: Europe 1800–1914. Third Edition. Short Oxford History of the Modern World*. Oxford University Press. Oxford, 2003

Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste. 22. kötet. Johann Heinrich Zedler. Leipzig und Halle, 1739

HAJNAL ISTVÁN: *Egyetemes történet*. III. kötet. Az újkor története. In: HÓMAN BÁLINT – SZEKŰ GYULA – KERÉNYI KÁROLY (szerk.): *Egyetemes történet. A Magyar Szemle Társaság kiadása*. Budapest, 1936

HOCHEDLINGER, MICHAEL: *Austria's Wars of Emergence: War, State and Society in the Habsburg Monarchy, 1683–1797*. Longman. Pearson Education Limited. Harlow–London, 2003

JACQUES, TONY: *Dictionary of Battles and Sieges. Volume II (F–O)*. Greenwood Press. Westport (Connecticut, USA) – London (UK), 2007

KANITZ, FELIX: *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk*. Verlag von Bernhard Meyer. Leipzig, 1909

Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns. Militärischer Führer. Teil III. Heft 1. Verlag von L. W. Seidel & Sohn. Wien, 1891

LÁZÁR BALÁZS: *Nagy csaták. 13. kötet. A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Magyar katonák Európa harcterein Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napóleon korában*. Duna International – Duna Könyvklub. Budapest, 2013

LINDSAY, JEAN OLIVIA (szerk.): *The New Cambridge Modern History. Volume VII. The old Regime (1713–1763)*. Cambridge University Press. Cambridge, 1957

LUND, ERIK A.: *War for the Every Day: Generals, Knowledge, and Warfare in Early Modern Europe (1680–1740)*. Greenwood Press. Westport (Connecticut, USA) – London (UK), 1999

MACDONOGH, GILES: *Frederick the Great: A Life in Deed and Letters*. St. Martin's Griffin. New York, 2001

MANGOLD LAJOS – HORVÁTH CYRIL (szerk.): *Az újkor története. XIV. Lajos és Nagy Frigyes kora. Tolnai Világtörténelme. A Magyar Kereskedelmi Közlöny, Hírlap- és Könyvkiadó-vállalat kiadása*. Budapest

MARCZALI HENRIK: *A magyar nemzet története. VIII. kötet. Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig (1711–1815)*. Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest, 1898

MEYER SETTON, KENNETH: *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century*. The American Philosophical Society. Independence Square. Philadelphia (Pennsylvania, USA), 1991

MIKABERIDZE, ALEXANDER (szerk.): *Conflict and Conquest in the Islamic World: A Historical Encyclopedia*. I. kötet. ABC–CLIO. Santa Barbara (California, USA) – Denver (Colorado, USA) – Oxford (UK), 2011

MÜLLER, FRANZ: „Die” kaiserl. königl. österreichische Armee seit Errichtung der stehenden Kriegsheere bis auf die neueste Zeit, 2. kötet. Verlag, Druck und Papier von Gottlieb Haase Söhne. Prag, 1845

PETROVA, MARIA A.: *II. Katalin és II. József. Az orosz–osztrák szövetség formálódása. 1780–1790*. Klió. Történelmi Szemlélő Folyóirat 25. évfolyam. 2. szám. DE-BTK Történelmi Intézet – Klió Alapítvány. Debrecen, 2016. (Fordította és összegezte Dinnyés Patrik.)

RÉDVAY ISTVÁN: *Az 1736 és 1739 közötti törökországi háborúk. Az első (1737.) hadjárat év*. In: GYALÓKAY JENŐ (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 36. évfolyam. 1. szám. A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának megbízásából. Budapest, 1935

RIBÁRY FERENC (szerk.): *Világtörténelem. A mívelt magyar közönség számára*. VII. kötet. (Az ujkor.) Kiadja Méhner Vilmos. Budapest, 1884

ROUSSET DE MISSY, JEAN: *Les Interêts presents des Puissances de l'Europe*. III. kötet. Adrien Moëtjens. A la Haye (Hága), 1736

SCHMETTAU, FRIEDRICH WILHELM KARL VON: *Geheime Nachrichten von dem Kriege in Ungarn in den Feldzügen 1737, 1738 und 1739*. Frankfurt un Leipzig, 1788

STONE, DAVID R.: *A Military History of Russia: From Ivan the Terrible to the War in Chechnya*. Greenwood Publishing Group. Westport (Connecticut, USA), 2006

SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718*. Corvina Kiadó. Budapest, 1986

TOCQUEVILLE, DE HERVÉ: *Histoire philosophique du règne de Louis XV. Chapitre XIV*. Librairie D'amiot Éditeur. Paris, 1847

TÓTH FERENC: *Hadik András az 1737–39-es török háború katonai iskolájában*. In: HERMANN RÓBERT ET AL. (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 124. évfolyam. 1. szám. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata. Budapest, 2011

TUCKER, SPENCER C.: *A Global Chronology of Conflict: From the Ancient World to the Modern Middle East. Volume II*. ABC–CLIO. Santa Barbara (California, USA) – Denver (Colorado, USA) – Oxford (UK), 2010

TUTTLE, HERBERT – ADAMS, HERBERT BAXTER: *History of Prussia*. Houghton, Mifflin and Company. Boston (Massachusetts, USA), 1883

WURZBACH, CONSTANTIN VON: *Seckendorf, Friedrich Heinrich Graf*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 33. Theil. Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1877

ZACHAR JÓZSEF: *III. Károly két háborúja az Oszmán-török Birodalom ellen és a magyarok (1716–1718 és 1736–1739)*. In: ENGEL PÁL – HANÁK PÉTER (főszerk.): *Történelmi Szemle. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Értesítője*. XXX. évfolyam. 1987–1988. 2. szám. Budapest, 1987

III. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

BÁNLAJKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. kötet. Budapest, 1941. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1725.html>

BÉRENGER, JEAN: *Guerre de la Succession de Pologne (1733–1738)*. Universitatis.fr: <https://www.universalis.fr/encyclopedie/guerre-de-la-succession-de-pologne/>

ENGEL PÁL: *A középkori Magyar Királyság intézménye / Rácz Árpád interjúja Engel Pállal*. Rubiconline: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_kozepkori_magyar_kiralysag_intezmenye_racz_arpad_interjuja_engel_pallal
Kölcsey Ház Alapítvány: <http://www.kolcsey.org/wp-content/uploads/2016/05/Habsburg-birodalom.jpg>

SZÉCHY KÁROLY: *Gvadányi József. 1725–1801*. In: SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *Magyar Történelmi Életrajzok*. Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1894. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/05700/05771/html/01.htm#55>

TARJÁN M. TAMÁS: *1718. július 21. | A pozsareváci béke megkötése*. RUBICONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1718_julius_21_a_pozsarevaci_beke_megkotese